

УДК 378(476):340.1

**ПЕРАЕМНАСЦЬ ЮРЫДЫЧНАЙ АДУКАЦЫІ —
АДЗІН З ФАКТАРАЎ ПАВЫШЭННЯ ЯЕ ЯКАСЦІ****І. А. Саракавік**

дацэнт кафедры тэорыі і гісторыі дзяржавы і права,
кандыдат гістарычных навук, дацэнт,
Акадэмія кіравання пры Прэзідэнце (Беларусь)
e-mail: i.sorokovik@yandex.by

Анотацыя. Артыкул прысвечаны пераемнасці юрыдычнай адукацыі, якую аўтар разглядае як адзін з важнейшых фактараў павышэння якасці падрыхтоўкі высокакваліфікаваных прававедаў.

Ключавыя словы: пераемнасць, правазнаўства, вышэйшая адукацыя, навука, дысцыпліна, кафедра, СССР, Рэспубліка Беларусь.

Annotation. The article is devoted to the continuity of legal education, which the author considers as one of the most important factors in improving the quality of training of highly qualified lawyers.

Keywords: continuity, law, higher education, science, discipline, Department, USSR, Republic of Belarus.

Сусветная гісторыя сведчыць, што сучаснае не можа плённа развівацца без мінулага, а будучае — без сучаснага. Вось чаму і сёння актуальна звяртацца да свайго мінулага, каб больш плённа і эфектыўна будаваць сваё будучае. Асабліва гэта палажэнне адносіцца да адукацыі, ў тым ліку і юрыдычнай. Гісторыя беларускай юрыдычнай адукацыі мае сваю адметную гісторыю. Упершыню арганізаваная форма такой адукацыі з'явілася на тэрыторыі этнічнай Беларусі ў 1513 г., калі ў Вільні пры касцёле св. Іаана магістратам была заснавана школа для дзяцей гаражан. У 1563 г. яна была значна пашырана і ўдасканалена, па сутнасці, пераўтворана ў першую спецыяльную юрыдычную навучальную ўстанову – Святаямскую школу цывільнага права. Упершыню аб ёй сказаў Тэадор Нарбут у сваім 9-м томе «Старажытнай гісторыі літоўскага народа», адзначыўшы існаванне ў Вільні «школы грамадзянскага, рымскага, саксонскага, магдэбургскага і літоўскага пад кіраўніцтвам Пётра Раізія» [1, с. 79].

Улічваючы прафесіяналізм П. Раізія ў галіне юрыспрудэнцыі, яму даручылі кіраваць гэтай школай. Ён пераўтварыў яе, па сутнасці, у вучылішча юрыспрудэнцыі ў Вялікім Княстве Літоўскім, арганізаваў там падрыхтоўку суддзяў, адвакатаў і іншых судовых чыноўнікаў, сам выкладаў рымскае, саксонскае, магдэбургскае права, а таксама мясцовае права (права ВКЛ). Выкладалася там і грэчаская мова.

Затым юрыдычную адукацыю можна было атрымаць у Віленскай езуіцкай акадэміі, заснаванай 1 красавіка 1579 г. на аснове акта-прывілея С. Баторыя на базе Віленскага калегіума. Яна мела права прысвойваць вучоныя ступені бакалаўра, магістра, доктара па ўсіх навуках. Першапачаткова акадэмія складалася з двух факультэтаў: філасофскага і багаслоўскага. На другім выкладаліся багаслоўе маральнае, казуістыка, палеміка, дагматыка, усходнія мовы (грэчаская і яўрэйская), кананічнае права. Факультэт абслугоўвалі восем прафесараў. У 1586 г. у Віленскай акадэміі вучылася прыкладна 700 студэнтаў. Аднак паўнаважны юрыдычны факультэт, які мог бы рыхтаваць спецыялістаў для патрэб усіх сфер жыццядзейнасці, езуітаў цікавіў менш за ўсё. А патрэбнасць у ім была вялікая. Толькі калі сын Л. Сапегі маршалак дворны і падканцлер ВКЛ Казімір Леў Сапега (1609–1656) паабяцаў выдзеліць сродкі на ўтрыманне юрыдычнага факультэта, кароль Уладзіслаў Ваза 11 кастрычніка 1641 г. выдаў прывілей на яго адкрыццё. Аднак толькі праз тры гады, у 1644 г., быў рэальна заснаваны юрыдычны факультэт. У 1644–1656 гг. ён складаўся з чатырох кафедраў: дзвюх цывільнага і дзвюх кананічнага права. Кафедра ў XVII ст. — гэта курс лекцый, які чытаўся, як правіла, адным прафесарам па адной ці некалькіх дысцыплінах [2, с. 12, 13, 16, 34]. Па запрашэнні К. Л. Сапегі ў Вільню прыбылі чатыры прафесары-правазнаўцы: два немцы, адзін іспанец і адзін беларус, ураджэнец Віцебшчыны, прафесар кананічнага права А. Алізароўскі, які раней працаваў у Падуанскім універсітэце. Дэканам юрыдычнага факультэта стаў прафесар цывільнага права С. Дзільгер [3, с. 139].

Далейшае развіццё юрыдычнай адукацыі было звязана з Галоўнай школай ВКЛ, рэарганізаванай у Галоўную Віленскую школу. На базе апошняй 4 красавіка 1803 г. быў утвораны Віленскі імператарскі ўніверсітэт (па 1832 г.). Яго «Статут» прадастаўляў універсітэту шырокую аўтаномію: выбарнасць усіх службовых асобаў, пачынаючы з рэктара, які выбіраўся на тры гады Саветам прафесараў і зацвярджаўся царом. Вышэйшым органам універсітэта з'яўляўся Савет, пасяджэнні якога праводзіліся адзін раз у месяц. Членамі яго былі ўсе прафесары, а старшынёй — рэктар. Устанаўліваліся чатыры факультэты (аддзяленні). На факультэце маральных і палітычных навук працавалі кафедры «прав: естэсвеннага, палітычнага і народнага», цывільнага і крымінальнага права «знатнейшых, древних и нынешних народов», цывільнага і крымінальнага права Расійскай імперыі і ў «прежде бывших польских областях, присоединенных к России» [2, с. 65, 66]. На факультэце выкладаліся многія юрыдычныя прадметы. Заняткі праводзілі такія вядомыя даследчыкі, як прафесары І. М. Даніловіч (1787–1843), І. С. Анацэвіч (1780–1845), Я. Б. Ярашэвіч (1793–1860), Іаахім Лялевель (1786–1861) і інш. Наладжваліся творчыя кантакты, непасрэдна ці ўскосна, з даследчыкамі, якія займаліся праблемамі дзяржавы і пра-

ва ў навучальных установах Пецярбурга, Масквы, Кіева, Адэсы, Харкава, Варшавы і іншых гарадоў Расійскай імперыі [4, с. 118–135].

У 1812–1820 гг. юрыдычная адукацыя была наладжана і ў Полацкай езуіцкай акадэміі. Затым наступіла дыскрэтнасць у яе развіцці, выкліканая негатыўнымі адносінамі царскага ўрада да беларускага народа.

Дзякуючы савецкай уладзе пачаўся новы этап у развіцці юрыдычнай адукацыі. Ён найперш звязаны з утварэннем Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта і Інстытута беларускай культуры. Аглядаючыся на тое, што было здзейснена ў сферы адукацыі савецкага часу, хацелася б звярнуць увагу на некаторыя адметнасці, якія творча можна выкарыстаць у вучэбна-выхаваўчай працы і цяпер. Асновы юрыдычнай адукацыі былі ў асноўным закладзены ў 20–30-х гг. XX ст. У наступныя дзесяцігоддзі адбываліся толькі некаторыя мадыфікацыі.

На сучасным этапе развіцця адной з найбольш актуальнейшых праблем вышэйшай юрыдычнай адукацыі з’яўляецца яе практыкаарыентаванасць. Аднак гэтая праблема не новая. Яна пачала вырашацца яшчэ ў 20-х гг. Характэрна арганізацыя вучэбнага працэсу на прыкладзе кароткатэрміновых курсаў, арганізаваных Наркаматам юстыцыі БССР з 1 ліпеня 1926 г. Заняткі праводзіліся з 8:00 да 10:00, а затым з 18:00 да 21:00 і часам да 22:00. У перапынку да 18:00 усе слухачы былі размеркаваны на восем груп для праходжання практычных заняткаў у адпаведных органах Мінска з такім разлікам, каб кожныя два тыдні яны працавалі ў адной установе ў наступным парадку: акруговы суд, пракуратура, следства, калегія абаронцаў (адвакатаў), натарыят, судовы выканаўца, справаводства, народны суд. У адной установе заўсёды знаходзілася толькі адна група [5].

У чым слушнасць такога падыходу? Аўтар працы праслужыў у Мінскай вышэйшай школе МУС СССР — Акадэміі МУС Рэспублікі Беларусь. Практыка слухачоў (цяпер — курсантаў) адбывалася ў райаддзелах, аднак гэтага недастаткова. Выпускнікі ў цэлым тэарэтычна ведаюць, чым займаюцца іншыя праваахоўныя органы, але ім, як паказвае рэчаіснасць, не хапае практычных навыкаў. Гэтыя словы не азначаюць даслоўнага капіравання мінулага. Гэта немагчыма, але гэты падыход заслугоўвае ўвагі.

Дарэчы, за гады савецкай улады тройчы імкнуліся вырашыць праблему практыкаарыентаванасці адукацыі, яе сувязі з вытворчасцю, але канчаткова праблема так і не была вырашана. Аднак асобныя элементы практычнай дзейнасці некаторых устаноў вышэйшай школы заслугоўваюць увагі. У краіне быў добра вядомы вопыт Маскоўскага фізіка-тэхнічнага інстытута. Сутнасць яго заключалася ў тым, што да двух гадоў студэнты атрымоўвалі агульнатэарэтычныя веды ў інстытуце, а наступныя — спалучалі вучобу з

непасрэднай працай пад кіраўніцтвам спецыяльных кафедраў на вытворчасці. Працэса адаптацыі пасля заканчэння ВУ ў іх не існавала. Але пераход на такую сістэму адукацыі не быў простым, інакш на яе былі б пераведзены ўсе ўніверсітэты і інстытуты. Асноўнае пытанне — гэта арганізацыйнае, як з боку ВУ, так і суб'ектаў гаспадарання, не меншае — фінансава-матэрыяльнае.

У Беларусі з сярэдзіны 1970-х гг. сталі выкарыстоўваць іншы падыход — утвараць вучэбна-навукова-вытворчыя аб'яднанні (ВНВА). Ініцыятар гэтай справы — Беларускі політэхнічны інстытут (БПІ). Упершыню пра гэта паведаміла газета «Правда» ў 1974 г.: «МАЗ і БПІ створылі на агульных пачатках учебно-производственное объединение. Оно ведет перспективные исследования конструкций автомобилей, занимается совершенствованием технологических процессов. Заключение договоров о сотрудничестве, охватывающих длительный период времени, позволяет лучше планировать совместные исследования, вести дело комплексно, шире привлекать заводских специалистов к научной работе» [6]. Адначасова было ўтворана і ВНВА «МТЗ-БПІ», а ў 1976 г. — ВНВА «Палессе» і ВНВА «Белглаўэнерга-БПІ» [7], у 1980 г. — ВНВА «Мінскбуд-БПІ» [8].

Такі падыход павысіў якасць прафесіяналізму выпускнікоў, хуткую адаптацыю на вытворчасці, дапамог навукова вырашыць шэраг вузкіх праблем вытворчасці. Больш за тое, у 1977 г. у параўнанні з 1974 г. аб'ём гаспадарча-дагаворных прац у БПІ павялічыўся у тры разы. У аспірантуры інстытута займалася 30 маладых спецыялістаў МТЗ, МАЗ і Белглаўэнерга. У той жа час праддыпломную практыку на МТЗ ажыццяўлялі 245 студэнтаў, тэхналагічную — 646. Іх кіраўнікамі сталі 125 спецыялістаў завода. Пасля завяршэння вучобы завод прыняў 43 выпускнікі [9].

Аднак юрыдычная вышэйшая школа такіх поспехаў не мела. У сучасных умовах кафедры правазнаўства Акадэміі кіравання пры Прэзідэнце Рэспублікі Беларусь знаходзяцца ў пошуку больш цесных сувязяў з установамі і арганізацыямі — працанаймальнікамі выпускнікоў. Цесныя стасункі, да прыкладу, наладжаны з Нацыянальным цэнтрам заканадаўства і прававых даследаванняў Рэспублікі Беларусь (НЦЗПД). Група студэнтаў на працягу навучальнага года знаходзіцца ў Цэнтры і дапамагае ў сістэматызацыі нарматыўных прававых актаў савецкага перыяду гісторыі. Цэнтры, у сваю чаргу, адкрыты з мэтай навучання спецыяльна абсталяваны кабінет прававой інфармацыі. У Акадэміі адкрыты і спецыяльны сапраўдны зал судовых пасяджэнняў, у якім праводзяцца вучэбныя заняткі па судоваму ладу Беларусі, разглядаюцца тэмы па крымінальна-працэсуальнаму і цывільна-працэсуальнаму праву і г. д. Акадэмія заключыла дагавор аб супрацоўніцтве са

Следчым камітэтам Рэспублікі Беларусь, іншымі дзяржаўнымі ўстановамі рэспублікі.

Шырока выкарыстоўваюцца такія віды заняткаў, як выязныя на базе Археалагічнага музея Інстытута гісторыі НАН, Выканаўчага камітэта Садружнасці Незалежных Дзяржаў, іншых устаноў, бінарныя заняткі прафесарска-выкладчыцкага складу Акадэміі з вядучымі даследчыкамі ў сваёй галіне ведаў і практычнымі работнікамі-ўпраўленцамі і праваахоўных органаў, напісанне дыпломных прац, тэмы якіх цесна звязаны з месцам праходжання перадыпломнай практыкі, і інш. Аднак усе гэтыя віды вучэбных заняткаў — толькі пачатак працы ў кірунку практыкаарыентаванасці.

У недалёкім савецкім мінулым практычна па ўсіх гуманітарных дысцыплінах неабходна было весці канспект першакрыніц. Праўда, прэваліравалі працы класікаў марксізму-ленінізму. Але не толькі іх. Гэта дазваляла студэнтам непасрэдна знаёміцца з працамі вядомых даследчыкаў, выдзяляць у іх галоўнае, паглыбляць свае веды. Другімі словамі, навучыцца працаваць з навуковай літаратурай. З набыццём незалежнасці такі від працы студэнтаў адмянілі. Здаецца, паспяшаліся, бо нават сёння некаторыя дыпломнікі не ўмеюць працаваць з кнігай, выдзеліць галоўнае ў ёй, рабіць правільна спасылкі на тыя ці іншыя палажэнні.

З савецкага перыяду гісторыі добра вядома і такая форма працы, як кабінетная. Кожная кафедра мела свой кабінет, у якім была літаратура па дысцыплінах, кожны студэнт меў права тут рыхтавацца да семінарскіх і практычных заняткаў, атрымоўваць кансультацыі загадчыка кабінета і прафесарска-выкладчыцкага складу. У ім, як правіла, былі вывешаны партрэты даследчыкаў, скажам, у галіне крымінальнага, цывільнага, працоўнага і іншых галін права. Да працы прыцягваліся і непасрэдна самі студэнты. Да прыкладу, у час працы ў Вышэйшай школе МУС СССР не было спецыяльных карт па гісторыі дзяржавы і права Беларусі. І тады самі слухачы пад кіраўніцтвам выкладчыка на аснове двух ватманаў і праектара іх падрыхтавалі. Сёння іншыя ўмовы. Ёсць Інтэрнет, карты. Тут важна іншае: сам падыход да справы, прыцягненне да яе студэнтаў. Не выпадкова у той час існавала грамадска-палітычная практыка, якая прадугледжвала набыццё імі грамадскай прафесіі і яе выкарыстанне на практыцы.

Нават выкладзены матэрыял дазваляе зрабіць выснову пра тое, што пераемнасць юрыдычнай адукацыі намнога лепш выкарыстоўваць, чым паноўнаму вынаходзіць ужо вынайздзены “веласіпед”. Толькі мінулае неабходна суадносіць з сучанымі ўмовамі і творча яго выкарыстоўваць. Менавіта дзякуючы пераемнасці чалавецтва прайшло шлях ад дзікунства да сучаснай цывілізацыі, права — ад звычайнага да нарматывісцкага, а юрыдычная

адукцыя — ад неарганізаваных форм навучання да арганізаванай вышэйшай школы. Адпаведна гістарычнаму часу мяняліся падыходы да юрыдычнай адукацыі, а разам з імі і метадычныя сродкі навучання. Аднак гэта не азначае, што не могуць з’явіцца прынцыпова новыя падыходы да навучання. Але іх стартавай асновай усе роўна будуць мінулыя вопыт і практыка, нават і адмоўныя.

Спіс асноўных крыніц

1. Лаппо, И. И. Литовский Статут 1588 года. Т. 1. Исследование. Часть первая / И. И. Лаппо. – Каунас : SPIDULIO, 1934. – X, 473 с. [Вернуться к статье](#)
2. История Вильнюсского университета, 1579 – 1979 / редкол.: Й. Кубилюс (пред.), С. Лазутка (отв. ред.). – Вильнюс : Мокслас, 1979. – 373 с. [Вернуться к статье](#)
3. Шалькевіч, В. Ф. Гісторыя палітычнай і прававой думкі Беларусі / В. Ф. Шалькевіч. – Мінск : БДУ, 1999. – 200 с. [Вернуться к статье](#)
4. Саракавік, І. А. Станаўленне і развіццё юрыдычнай навукі і адукацыі ў Беларусі / І. А. Саракавік. – Мінск : Перасвет, 2013. – 324 с. [Вернуться к статье](#)
5. Национальный архив Республики Беларусь. – Ф. 99. Оп. 2. Д. 293. – С. 35, 39, 144. [Вернуться к статье](#)
6. Правда. – 1974. – 10 ноября. [Вернуться к статье](#)
7. Советский инженер. – 1976. – 28 мая, 28 декабря. [Вернуться к статье](#)
8. Советский инженер. – 1980. – 28 марта. [Вернуться к статье](#)
9. Советский инженер. – 1978. – 14 апреля. [Вернуться к статье](#)